

Peygamber'in Şifâhî Rivâyetleri: Sîga Esaslı Bir Yaklaşım

R. Marston SPEIGHT*

Çev. Elif Beyza DEMİRTAŞ**

[Hz.]*** Peygamber'in şifâhî rivâyetleri İslâm hadis literatüründe kayda geçirilmiş halde mevcuttur. Bu malzeme, [Hz.] Peygamber'e, ashâbına ya da İslâm'ın ilk dönemlerinde yaşamış Müslümanlara matuf söz ve eylemler içeren çeşitli konular hakkında pek çok anekdot, rivâyet, ifade ve yönergelerin derlemesinden oluşur.¹ Bizim bu literatürde, şifâhî olarak nakledilen bir malzemeyi ele alacağımız bilinen bir gerçektir. Her ne kadar hadis metinleri şu anda kitaplarda bulunsa da bunlar bir takım şifâhî oluşum izleri taşıyor: Değişmeyen tarz, ifadelerin sık sık tekrarı, tasvirde ziyade eyleme olan vurgu, söyleşi tonu, atomistik yapı ve her şeyden önce, Yugoslav şifâhî şiir tanımında Albert B. Lord'un (1960: 49) kullandığı kelimeleri alıntılı olarak nesre çevirecek olursak: "konuları ifade araçları" olarak bazı sîgaları kullanımı.

Kitâb-ı Mukaddes geleneği gibi, aslen şifâhî olarak nakledilen diğer literatürlerde sözlü beyanlar, birbiriyle irtibatlı söylem ya da anlatımlara ait parçalar

* Tercümesi sunulan bu makale "Oral Traditions of the Prophet Muhammad: A Formulaic Approach" başlığı ile *Oral Tradition* dergisinde (4/1-2, 1989, 27-37) yayımlanmıştır. (çev.) Dr. Robert Marston Speight Müslüman-Hıristiyan ilişkileri uzmanı Hıristiyan din adamıdır. Hadis literatürüne dair çalışmaları ile bilinen Speight, 19 Ocak 2011 tarihinde 86 yaşında ölmüştür. R. Marston Speight'in hayatı ve eserleri hakkında bkz. Rahile Yılmaz, "Robert Marston Speight (15 Ekim 1924-19 Ocak 2011)", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XII/1, 2014, ss. 175-179.

** Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, İSTANBUL, elifbeyzademirtas@gmail.com

*** Köşeli parantez içerisindeki saygı ifadeleri, ilaveler ve makalenin orijinaline işaret eden sayfa numaraları çevirene aittir (çev.).

¹ Hadis literatürüne dair genel bir giriş için bkz. *İslâm Ansiklopedisi* içinde "hadith" maddesi. Kaynaklarda zikredilen diğer giriş kitapları: Goldziher 1971; Guillaume 1966; Siddiqi 1961. el-Buhari 1979, Müslim 1971-75 gibi Hadis koleksiyonlarından bir kaç İngilizceye tercüme edilmiştir.

hâlini almak üzere büyük kitâbî bütünlüğe dâhil edilmeleri sebebiyle yazıya geçirilirken değişime uğramıştır (bk. Koch 1969: 89). İslâm hadislerinde ise durum böyle olmamıştır. Herhangi bir yazılı koleksiyonu açarak orada müellif ya da musannife ait şifâhî nakil geleneğini korumaya yönelik titiz bir kaygı görebiliriz. Dolayısıyla bir araştırmacının ilgilendiği şey, malzemenin şifâhîliğini kanıtlamaktan çok, şifâhî mahiyetini kavramanın, hadisin, Kur'an tefsiri ve kişisel, sosyal ve dini yaşamın görevlerini yerine getirme gibi Müslümanların çeşitli ameli endişelerine yaptığı hususi katkıyı idrake nasıl yardımcı olduğunu göstermektir. Hadisler, terimin işaret ettiği mühim gayeye matuf dinî metinlerdir. [27] Kayıt altına alınan binlerce rivâyet de bunların doğası gereği, gelişimlerdeki şifâhî merhalede, bir yaşayan geleneği, topluma ait esnek ve genişleyen bir belleği teşkil ettiğini doğrular. Bunlar anlatılıp tekrar anlatılırken, okunup öğrenilirken, aktarılıp diğer tanıklıklarla desteklenirken büyük yaratıcı/kreatif bir dönüşüm geçirmiştir. O halde bu muazzam metinler topluluğu, İslâm medeniyetinin erken gelişim döneminden Arap nesrine bir örnek olarak ayrıca ilgi çekicidir.

Her hadis metni üç kısma ayrılır: 1) rivâyet zinciri, 2) girizgâh ya da bağlantı terkihi ve 3) bir anı, hikâye, eylem, olay ya da deyiş formundaki rivâyet. Rivâyet zinciri (*isnad*), her bir metin için doğrulama aracıdır ve bilginin az çok kesintisiz bir devamlılık ile ana kaynağına ulaştırın râvîlerin isimlerini vermenin yanında ayrıca zincirde bir bağdan diğerine naklin ne şekilde gerçekleştiğine işaret eden teknik sözcük hazinesi kullanır. Burada isnad bizim konumuz değildir.

Hadis usulü eserleri bir hadis metni için yalnızca iki kısım tarif eder: İsnad ile “ana fikir(ler)” veya “konu(lar)” anlamındaki metin. Kitâbî tahlil amacıyla her bir rivâyete, normalde metnin bir parçası kabul edilmekle birlikte metnin niteliği ve ehemmiyetini netleştirmek için ayrı olarak değerlendirilmeyi hak eden kısa bir girizgâh seçebiliriz.

Tanıttıcı Sığa

Rivâyet zinciri, metnin asıl üstlenicisi olarak ilk râvîninin doğrudan ya da dolaylı olarak konuşur halde zikredilmesi ile sona erer. Bunu, rivâyete inandırıcılık hissi sağlayan bir giriş olarak, rivâyetin ayrıntısı ile bağlantı kuran kısa ve öz bir ifade izler. Bu girizgâh her zaman eylem üzerinden verilir; asla salt tasvîrî tarzda verilmez. Girizgâh sona erip rivâyetin tam olarak başladığı yer genellikle açık olmakla birlikte zaman zaman girizgâh rivâyetin bir parçasıdır. Aşağıda rivâyet zincirinin hadisin kalanı ile nasıl bağlantılı olduğunu basitçe göstermek üzere el-Buhârî'nin meşhur koleksiyonu *es-Sahih*'ten alınan bir örnek verilmiştir:

Abdullah b. Yûsuf bize şöyle nakletti: Mâlik bize Ebû'z-Zinâd'dan, o el-A'rec'ten o da Ebû Hureyre'den naklettiğine göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: "Sizden biri insanlara namazda imamlık ettiğinde, aralarındaki zayıf, hasta ya da yaşlılar nedeniyle namazı kısa tutsun. Fakat tek başına kıldığında namazı dilediği kadar uzatabilir" ("Ezân", 62).

Metinlerde bulunan girizgâh özelliğine dair delil sunmak amacıyla, İslâm dünyasında en muteber iki teliften biri olan Müslim b. el-Haccâc'ın (ö. milâdî 875) *es-Sahîh* adlı koleksiyonundan yaklaşık 2285 hadisi hızlıca okudum. [28] *es-Sahîh* çok sayıda, birden fazla tarîki bulunan, toplamda 7.000'in üzerinde rivâyet içerir. Girizgâh sîgası hemen hemen hepsinde mevcuttur. Ben bunu, her zaman aynı amaca hizmet ederek sürekli tekrarlanan sentaktik bir kalıp olan inşa sîgası² olarak adlandırırım. Sîga kullanımında ayrıca önemli ölçüde şifâhî istikrar da mevcut olmakla birlikte konunun bu yönüyle ilgili detaya girmek, mevzular üzerine bir tartışmayı gerektireceğinden bu çalışmanın sınırlarını aşmamıza sebep olacaktır.³

İnşa sîgası geçmiş zaman halindeki fiildir. Arapça bir cümlede fiil normalde en başta gelir, böylece her bir hadis devamında gelecek olan rivâyete zemin hazırlamak üzere bir fiil, bir eylem ile sunulur. En basit ifadesiyle fiil tek başına durur ve rivâyette yer alan kişi ya da kişileri gösteren nesnelere onu takip eder:

Allah Resûlü [şöyle] söyledi/قال رسول الله ("Eymân": 10)⁴

Kullanılan diğer fiiller arasında "sordu", "gördü", "çıktı", "nehyetti", "emretti" vs. bulunur. Her ne kadar girizgâh genellikle yalnızca fiil ile ifade edilse de tamamı doğrudan fiile bağlı olarak ilgeç öbeği, zarf tamamlayıcısı ve dolaysız tümleç gibi tamamlayıcı unsurlar da içerir. Bu basit ve doğrudan inşa sîgası, tamamı geçmiş zamanlı fiil ile takip edilen "fe" (ve, böylece, o zaman), "sümme" (o halde), "iz" (olduğunda), "lemma" (olduğunda) ve benzeri Arapça bağlaçlar vasıtasıyla tek tip gelişme gösterebilir. İki fiilin kullanıldığı yapılar da bulunur:

Ali hitâbede bulundu ve dedi ki/خطب علي وقال ("Hudûd": 7)

İki fiilden oluşan diğer terkipler şöyledir: "geldi ve dedi", "oturdu ve dedi", "içeri girdi ve dua etti" ve benzeri. [29]

Sîgalar ayrıca hepsi geçmiş zamanda olacak şekilde üç, dört veya daha fazla fiil olarak arttırılabilir. Örneğin:

Ebû Tâlib ölüme yaklaştığında, Allah Resûlü ona geldi ve ... buldu ve dedi ki.../ ... فقال ... فوجد ... فقال الله فوجد ... فقال ("îmân": 9)

² Zwettler 1978: 51'de Joseph A. Russo'dan ödünç alınan ifade ile.

³ Hadisin konuya göre ayrıntılı girizgaha dair özet bir tasnif için bkz. Stetter 1965.

⁴ Müslim'in *es-Sahîh*'ine yapılan atıflar bölümün (kitâb) ismi ve bölümün içindeki altbölüm (bâb) numarasına işaret eder.

Allah Resûlü *konuştuğunda* ve ... *dediğinde* kulaklarım *duydu* ve gözlerim *gördü*.../... سمعت أذناي وأبصرت عيناي حين تكلم رسول الله وقال فقال ("lukata": 3)

Tanıttıcı sîgaya dair örneklerin çoğunda geçmiş zamanlı fiiller bulunmakla birlikte girizgâhın beyanı için gerekenler, zaman zaman eylemin diğer yönlerini ifade etmeyi gerektirmektedir. Örneğin [aşağıda] ikinci fiil geçmiş zamanda olmayabilir:

Yüz dirhem *isteyen* bir adam ona *geldi*.../... أتاه رجل يسأله مائة درهم (Eymân:3)

Bir şifâhî stil de aşağıdaki gibi etken çatılı bir sıfat-fiil olabilir:

Ben Allah Resûlü'nün *oturuyor bulunduğ*u mescide *girdim*.../ دخلت المسجد ... ورسول الله جالس (îmân: 72)

Rivâyetlerde Kullanılan Sîgalar

Hadis metninin gövdesini oluşturan söz, nakil ya da anıya dönecek olursak, faydalanılan retorik türüne göre üç sîga buluruz. Burada, yalnızca tema ile sîga arasındaki ilişkiye dikkat çekmek üzere tematik muhtevaya dair bazı cihetlere değinmeliyiz. Delil teşkil etmesi için, makalenin bu bölümünde en erken genel hadis musenefâtından biri olarak şöhret bulan Tayâlisî'nin (ö. MS 818) *Müsned*'i üzerine yaptığım çalışmamdan (1970) yararlanıyorum. [30] [Eserin] 2767 hadisinin tamamı incelenmiştir. Yerden tasarruf etmek adına Arapça kelime ve ifadeleri yalnızca tartışma açısından önemli görüldüğünde ya da müstesna kelimeler olması durumunda vereceğim. Metinler üç anlatım türüne göre sınıflandırılabilir: Açıklayıcı, emredici ve hikâye edici [anlatım]. Bu ifade tarzlarının her birinin, (sarf ve nahivden farklı olarak) hadislerdeki ana fikrin kendisiyle ifade edildiği belîğ sîgalar olduklarını söyleyebiliriz.

A. Açıklayıcı formül:

Bekleneceği üzere, lafzî olsun mecâzî olsun, basit bir tasdiktir. Bu sîganın kullanıldığı çeşitli yöntemleri gösteren bazı örnekler aşağıdadır:

1. Tarif ya da açıklamalar (örneklerin zikrinde girizgâh yapılar köşeli parantez içinde verilecektir)

[Süleyman b. Büreyde'nin babası] Allah Resûlü'nün kabirleri ziyaret etme izni verdiğini [rivâyet etti].⁵ (807)

[Allah Resûlü dedi ki] "İlâhî Hüküm Gecesi (*Leyletü'l-kadr*) yirmi dördüncü gecedir."⁶

[Allah Resûlü şöyle söyledi:] "Şarap şu iki ağaçtan imal edilir: hurma ağacı ve üzüm asması." (2569)

⁵ Hadis metinleri Tayâlisî'de ardışık olarak numaralandırılmıştır.

⁶ Ramazan ayı içindedir.

[Allah Resûlü'nü ölümünden üç gün önce şöyle söylerken duydum] "Kimse Allah hakkında hüsn-i zanda bulunmadan ölmeyecektir." (1779)

2. Genellikle lâ, illâ edatları ile nefiy ifadeleri

[Peygamber şöyle dedi:] "Allah ve Resûlü dışında himaye yoktur." (1230)

3. Mukayese ifadeleri

[Peygamber şöyle dedi:] "Burada, benim mescidimdeki namaz, Mescid-i Haram'da kılınan hariç, başka bir mescitte kılınandan bin (ya da yüz)⁷ kat daha sevaptır."⁸ (950) [31]

4. En üstünlük ifadeleri

[Allah Resûlü şöyle dedi:] "En iyi tıbbi tedavi hacamattır." (890)

5. Şartları farklı şekillerde ifade edilen koşullu vaatler

[Hz. Peygamber şöyle dedi:] "Her kim Allah'ın rızasını umarak geceleyin Yâsîn'i⁹ okursa onun günahları affolunur." (2467)

6. Muhtelif retorik ifadeler ile gelecekte haber verme

[Allah Resûlü'nü şöyle söylerken duydum:] "Bu din daima ayakta kalacaktır. Müslümanlar da kıyamete kadar onun için cihad etmek üzere birleşeceklerdir." (756)

7. Nüktele

[Allah Resûlü şöyle dedi:] "Cennet kılıçların gölgesi altındadır. (530)

8. Mecazi savlar

[Allah Resûlü şöyle dedi:] "Benimle diğer peygamberler arasındaki ilişki bir adamın dikkatle inşa edip bir tuğlayı eksik bıraktığı eve benzetilebilir. Evi ziyaret edenler, o tuğlanın boşluğu dışında ona hayran kalır. Sonra ben o tuğlayı yerleştirdim; ben peygamberlerin sonuncusuyum." (1785)

[Allah Resûlü dedi ki:] "Mü'min diğer bir mü'min için bir binanın birbirini destekleyen parçaları gibidir." (503)

9. Uyak

[Allah Resûlü bir şey içerken üç kez nefes alırdı ve şöyle derdi:] "Bu daha sağlıklı, daha yararlı ve daha iyileştiricidir (هو أهني وأمرء وأبرء)" (2118)

⁷ Farklı bir okuma.

⁸ Kudüs'te. [Müellifin "Kudüs'te" açıklamasını "benim mescidim" ibaresi için yapmış olması düşünülemez. Zira "benim mescidim" ile kastedilen tartışmasız, Mescid-i Nebevî'dir. "Bir başka mescid" ifadesi için bu yorumu yapmış olması mümkün olmakla birlikte, Mescid-i Nebevî'de kılınan namaz Kudüs'te kılınan namazdan değil, tüm mescitlerde kılınanlardan bin kat efdaldir. (çev.)]

⁹ Kur'an'ın 36. suresi.

10. Ele alınan maddelerin kolayca hatırlanacak bir listede bir araya getirildiği sayısal söyleyişler. Önce bu maddelerin ortak noktalarının ifadesi yer alır daha sonra bunlar sıralanır. [32]

[Allah Resûlü şöyle dedi:] “Müslümanın kardeşi üzerindeki hakkı beştir: selamına karşılık vermek, hastayı ziyaret etmek, cenazesinin ardından yürümek, (namazı kıldırın) imama amin demek*, hapşırduğunda dua etmek (teşmît)” (2299)

[Allah Resûlü şöyle dedi:] “Onun dışında himayenin olmayacağı gün yedi kişi Allah’ın himayesinde olacaktır: adil yönetici ya da dürüst lider, Allah’a ibadet ederek yetişen genç adam, oraya geri dönecek kadar kalbi mescide bağlı adam, Allah aşkıyla bir araya gelip yine aynı aşkla birbirinden ayrılan iki adam, sol elinin sağ elinin verdiğinden haberi olmayacak şekilde gizli sadaka veren adam, güzel bir kadın kendini çağırduğunda “Ben Allah’tan korkarım” diyen adam ve yalnızken Allah’ı anıp gözleri yaşla dolan adam. (2462)

11. İki düşüncenin birbirine paralel olarak verildiği karşı savlar

[Allah Resûlü şöyle dedi:] “Bu dünyada şarap içenler tövbe etmezlerse ahirette içemeyecekler” (1857)

[Peygamber şöyle dedi:] “Kim benim komutanıma (emîr) itaat ederse bana itaat etmiş olur; kim de benim komutanıma karşı gelirse bana karşı gelmiş olur.” (2432)

12. Hayır dualar

[Allah Resûlü’nü şöyle söylerken duydum:] “Allah Gıfar’a mağfiret Eslem’e de selamet bahşetsin” (1766)¹⁰

13. Beddualar

[Allah Resûlü’nü bir vaazında şöyle söylerken duydum:] “Allah Müslümanların gıda piyasasında ihtikâr yaparı cüzama (ya da iflasa) uğratır.” (55)

Kimi zaman yukarıdaki ifadelerden herhangi birine ait temsili örnekler içeren bir kaç ifadenin mürekkep hali de bulunur. Bu ifadeler terkibine söylem deriz.

B. Emir Sîgası, emir kipindeki veya emir, öğüt ya da talimatı aksettiren bir ifadenin oluşur. [33]

1. Öğütler

[Peygamber şöyle dedi:] “Açları doyurun, sıkıntılı olanları rahatlatın ve hastaları ziyaret edin” (489)

* Metindeki bu ifade aslında “وإجابة الداعي” olup “davete icabet etmek” anlamındadır.

¹⁰ Bu metinde kabile isimlerindeki sözcük oyununa dikkat ediniz: “غفار غفر الله لها وأسلم سالمها”
الله/Allah Gıfar kabilesini bağışlasın, Eslem kabilesini de Allah selâmette kısın.”

[Allah Resûlü bana şöyle dedi:] “Ey Ebû Zer, bir ayda üç gün oruç tutarsan bunları ayın on üçü, on dördü ve on beşinde tut.” (475)

2. Ahlâkî veya yasal karar ya da beyanlar olup bir tür zorunluluk bildiren yargılar

[Peygamber şöyle dedi:] “Ne dolandırıcı ne de hain cennete girecektir.” (8)

[Allah Resûlü'nün] zina eden bekâr bir erkeği yüz değnek ve bir yıllık sürgüne mahkûm ettiğini [gördüm]. (1332)

3. Yasaklar

[Ebû Hureyre şöyle söyledi:] “Allah Resûlü cariyelerin satın alınmasını yasakladı” (2520)

[Allah Resûlü şöyle söyledi:] “Allah'ın peygamberlerinden bazılarını diğerlerinden üstün tutmayın.” (2366)

[Allah Resûlü şöyle söyledi:] “Mü'minin ne atı ne de kölesi sadakanın yerine geçebilir.” (2527)

C. Hikaye edici sîga:

Hadislerin Peygamber'in Müslüman toplumun hayatlarına örnekliğine yaptığı vurgu ile uygunluk gösterir. Çok sayıda hadis, müminlere örnek teşkil etmesi ya da toplumun inancını besleyerek, kolektif hafızasının temel öğelerini oluşturması açısından [Hz.] Muhammed'in ya da ilk Müslümanların hayatlarındaki eylemleri ya da olayları anlatır.

Hikâye edici sîga örnekleri, artan karışıklık sırasıyla aşağıdaki gibidir:

[Ali'nin] Allah Resûlü'nün her gece, gecenin başlangıcında ortasında ve sonunda şafak vaktine kadar sürecek şekilde namaz kıldığını (أوتر) [söylediğini işittim].” (115)

[Allah Resûlü vaaz verirken güneşte babamı gördü] [34] ve ona gölgeye gelmesini emretti ya da ona işaret etti. (1289)

[Ensar'dan bir adam Peygamber'e şöyle söyledi:] “Sen falan kişiye devlet işlerinde yer verdin ama bana vermedin” Bunun üzerine o cevap verdi: “Benden sonra siz bencillik göreceksiniz fakat biz havuz (حوض) etrafında buluşuncaya kadar bekleyin.”¹¹ (1969)

[Peygamber ona dedi ki:] “Ey Ebû Eyyûb, sana hem Allah'ı hem de Resûlü'nü hoşnut edecek bir sadakayı bildirmemi ister misin?” “A, evet” dedi. Böylece Peygamber şöyle söyledi: “O boşanmış insanları barıştırmak ve ayrı düşmüş kimseleri bir araya getirmektir.” (598)

¹¹ Eskatolojik gerçek.

[Allah Resûlü ayakları uyuşuncaya dek namaz kılardı. Bir kimse ona dedi ki:] “Ey Allah’ın Resûlü, senin geçmiş ve gelecek günahların bağışlanmış olduğu halde neden böyle yapıyorsun?” (693)

[Ali’nin (şunları) söylediğini işittim:] “Ben Allah Resûlü’ne ipek bir giysi hediye ettim fakat o bunu geri çevirdi. Sonra ben bunu giydim ve o bana dedi ki, “Kendim için hoş görmediğim şeyi sende görmek de bana hoş gelmez.” O bana giysiyi kadınlara örtü olarak vermek üzere şeritlere ayırmamı buyurdu. (119)

Hikâye edici sığaya ait örneklerin bazılarının neden, ilk kategori olan açıklayıcı ifadelerle ya da tam olarak veciz ve çarpıcı tasdik veya emirlerden meydana gelen baskı sebebiyle ikincisine, emir grubuna dâhil edilemeyeceği sorulabilir. 598 ve 1969 numaralı rivâyetler böyle bir soruya neden olacak türden örneklerdir. Fakat kendi bütünsellikleri içerisinde, bir tasdik (1969) ve ahlaki bir emir içermekle birlikte (598), açıklayıcı ya da emredici sığa tanımına uymamaktadırlar. Bu örneklerdeki râviler basit bir hikâye oluşturarak her bir deyişi karşılıklı konuşma içine yerleştirmektedir. Yukarıda 115 ve 1298. numaralar gibi tarihi ve biyografik anılar da yalnızca hikâye edici sığalar olarak kabul edilmektedir.

Sonuç

Hadis literatürüne sığa esaslı bir yaklaşım bize, [Hz.] Peygamber’in sünnetinin nakledildiği metnin mahiyetini tespit etme imkânı sağlar. [35] Bu uygulama malzemenin belagat yönüyle incelemesi için bir ortam hazırlar.¹² Aynı rivâyetin farklı okumalarının mukayesesi, şifâhî literatürün nesilden nesle aktarılması süresince ne şekilde geliştiğine ışık tutmalıdır. Neyse ki hadis koleksiyonları, belirli tanıklıklar veya anıların rivâyet zincirinde bir halkadan diğerine geçmesi esnasında nasıl ekleme, çıkarma, tahrif, birleştirme, özetleme ve arttırmaya maruz kaldığına dair bol miktarda delil sağlamaktadır. Nihayetinde, hadisin yapısı ve retorisi bütünüyle toplumun anonim ürünü olarak görülemez. Müslüman bakış açısıyla bunlar, İslâm tarihinin ilk dönemindeki seçkin şahsiyetlerle ayrılmaz bir biçimde bağlantılıdır. Hadis metnlerinin belirli kimselere atfedilmesi konusunda gayrimüslim araştırmacılar tarafından çokça kuşkuculuk sergilenmiştir ve hiç şüphesiz rivâyet zincirinin otantikliğini tayin etme konusunda eleştirel bir anlayış gereklidir. Bununla birlikte bu ilmi ihtiyat, hadis râvilerinin biyografilerinin şekillendirdiği basiret ile bizzat malzeme görülen konu ve ifade şekilleri arasındaki karşılıklı ilişki konusunda kapsamlı bir tetkike engel olmamalıdır.

¹² Hadislerin retorik incelemesi benim araştırma projelerimden biridir. 1985’te Society of Biblical Literature’ın ulusal toplantısında “Rhetorical Features of Pronouncement Stories in the Hâdîth Literature of Islam.” başlıklı makalemi sundum.

Kaynakça

- al-Bukhârî 1979: al-Bukhârî, *Sahîh al-Bukhârî*, Terc. Muhammad Muhsin Khan, Gözden geçirilmiş 4. baskı, Chicago: Kazi Publications, 9 cilt.
- EI 1960-: *Encyclopaedia of Islam*, Leiden: Brill.
- Goldziher 1971: Ignaz Goldziher, *Muslim Studies*, Terc. C. R. Barber ve S. M. Stern, Chicago: Aldine, 2 cilt.
- Guillaume 1966: Alfred Guillaume, *The Traditions of Islam*, Oxford: Clarendon Press, 1924, Tekrar basım, Beyrut: Khayat's.
- Koch 1969: Klaus Koch, *The Growth of the Biblical Tradition: The Form-Critical Method*, New York: Charles Scribner's Sons.
- Lord 1960: Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Cambridge, MA: Harvard University Press, Tekrar basım, New York: Atheneum, 1968 vd.
- Muslim 1971-75: Muslim ibn al-Hajjâj, *Sahîh Muslim*, terc. Abdul Hamid Siddiqi, Lahor: Sh. Muhammad Ashraf. [36]
- Siddiqi 1961: Muhammad Zubair Siddiqi, *Hadîth Literature*, Calcutta: Calcutta University.
- Speight 1970: R. Marston Speight, *The Musnad of Al-Tayâlisî: A Study of Islamic Hadîth as Oral Literature*, Doktora tezi, The Hartford Seminary Foundation.
- Stetter 1965: Eckart Stetter, *Topoi und Schemata im Hadit*, Doktora tezi, University of Tübingen.
- Zwettler 1978: Michael Zwettler, *The Oral Tradition of Classical Arabic Poetry: Its Character and Implications*, Columbus: Ohio State University Press.

Örneklerin Alındığı Hadis Mecmuaları

- el-Buhârî, Muḥammad ibn İsmâ'îl, *Sahîhu'l-Buhârî*, 3 cilt, Kahire: Dâr ve matâbî'uş-şâ'b, ts.
- Müslim b. Haccâc, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, 5 cilt, Kahire: el-Halebî, 1955.
- et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd, *el-Müsned*, thk. Ebu'l-Hasen el-Amruhî ve diğerleri, Haydarâbâd: el-Mecârifü'l-nizâmiye, 1903.